

Աստուծոյ» Գլխաւորապէս կը դնէ պահոց մէջ հրաժարել զինիէ և միսէ. «Առաւել ևս զգուշացուցանէ ի մտոյ ե ի գինւոյ բանս խրատու. զի զինի առաւել յիմարացուցանէ զգալութիւնս և զմիտսն, և եռացուցանէ զցանկութիւնսն և յանառակութիւն շարժէ, մանաւանդ զմանկանց»։ Ս. Հայրապետս ապաշխարութեան առաջին գործը կը դնէ. «Զղջանալ և խոստովան լինել զյանցանս»։ և ասոր յարակից կը դնէ ապաշխարութեան ժամանակն անցընել «աղօթիւք, տընութեամբ և միշտ պահովք»։

Կը կարդանք Փաւստոս Բիւզանդացոյն մէջ, որ Թագուհին կը գրգռէ Տարօնայ հեթանոս ֆեսայած ժողովուրդը Ս. Վրթանէսի դէմ. և ահա երբ նա կը գտնուի Աշտիշատու մայր և առաջին եկեղեցւոյն մէջ կը պաշարեն զինքը մեղքներու համար։ Աստուածային աներեւոյթ բազուկը կ'ընդարմացնէ զանոնք և հաւատոյ լոյսը կը ծագի իրենց սրտին մէջ, կը զղջան և կը խնդրեն մկրտութիւն։ Ս. Վրթանէս «տայր ժամանակն սահմանեալ ապաշխարութեան և ուսեալք զհաւատսն... մկրտէր»։ Մեր ապշտելի պարթեալն հայրապետները զրեք են ո՛չ միայն մկրտութենէ առաջ և Միծ պահոց ապաշխարութիւնը, այլ տարւոյն շրջանին մէջ բաշխած են կանոնապէս ապաշխարութեան օրեր, որոնք զգայական կիրքերը սանձելով՝ բանական մարդը աւելի վերահասու կ'ընեն ճշմարտին, բարւոյն և գեղեցկին։

Ո. Կ.

Ամէն մարդ իր յիշողութենէն կը գանգատի. բայց իր դատումէն ոչ ոք։

ԼԱ ՌԵՃՈՒԳՈՅ

Ինչ որ մտնեցի՝ կորաւ, ինչ որ ունէի՝ ուրիշներուն ձգեցի. բայց ինչ որ ողորմութիւն տուի՝ այն ինձ մնաց։

ՏԱՊԱՆԱԳՐԻ ՄԷ

Մեռելը ողբալը՝ անբնական տան դուռը զարնելուն կը նմանի։

Հ. ԱՒԵԱՆ

ԼԵԶՈՒԹԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ԴԱՍԵՐ

Ե.

Հայ կառավարութիւնը եւ Հայ լեզուն. — Թէքէնամ. — Հայը վարդան

Մեր ուղղագրական Դ. դասը որ «Բարձրականք»ի երկու զրբերուն վրէպներով կը զբաղէր, ասիթ է տուեր նոյն վանքի միաբաններէն բանաստեղծ Թէքէնամի ժող. Զայրին մէջ (թ. 1099) «Հայ պոլշեվիկերէն (ուղղէ պոլշեվիկերէն) եւ Հ. Արսէն Ղազկիեանի մեղմ մենամոլութիւնը» խորագրով յաղած մը գրելու։

Յիրաւի եթէ ուզենք որակել Հայ կառավարութեան վերաբերմունքը մեր լեզուին հանդէպ՝ կարծեմ երկրագունդի վրայ ոչ մէկ ազգ պիտի կրնայ յարմար բառ մը տալ մեզի... ասանկ զարնուրեքի բան պիտի չկրնայր երեւակայիլ ոչ մէկ մարդկային միտք՝ որպէս զի եւ ըստ այնմ բառ ստեղծէր... Վոր, հոյս, հետ, ֆիւմ, ժողովում, պարժողովում, կենտրոնացում, կենտրոն, կապում, կում-կումբուր զագիր կառաւան, որուն տեսքն իսկ սոսկում ու սարսափ կ'ազդէ աչքերնուս... Նախընթաց դասին մէջ բաւական խօսեցանք այս նիւթի մասին, այս դասով եւս պիտի չկրնանք վերջնական եւ որոշ բան մ'ըսել, մինչեւ չունենանք առջեւնիս այդ բարեւոնեան ուղղագրութեան հրամանագիրը։ Առ այժմ պիտի առաջարկէի եւ թէ արդեօք լաւագոյն պիտի չըլլա՞ր որ այդ կառավարութիւնը հայ տառերուն տեղ ուրիշ ազգի մը տառերն առնէր զործածէր, եւ չպղծէր աչքերնիս ալ մտքերնիս ալ... որովհետեւ մեր տառերը ատակ չեն թուիր այդ անորակելի լեզուն կատարեալապէս արտայայտելու, եւ ոչ մեր մտքերը՝ զանոնք մարտնչելու...

Բազմաշարձը լեզու . Աստուածաշունչը թագուհի թարգմանութեանց հուշակուած բոլոր աշխարհէն. այսուհետեւ թագուհի պղծութեանց պիտի կոչուի... եւ սակայն առաջին անգամը չէ որ այդպիսի ճգնաժամերու մէջ կը տուայտիս ու կը տողկուիս. այնուհանդերձ ես պիտի չսիրէի որ Պ. Թէքէեան նորէն իր սիրած փայտէ ձին սասպարէջ հանէր ու արշաւէր ոռուսահայերուն վրայ՝ անոնց ու թլքահայերուն միջեւ խտրներ դնելով. զրելով՝ օրինակի համար՝ «Արարատէն անդին ապրող մեր եղբայրները... տարօրինակ եղբայրներ են», իսկ մենք թրքահայերս՝ հետեւապէս՝ օրինակելի: Ես ոեւէ տարակոյս չունիմ որ Հայ Կառավարութիւնը՝ իբր Պրլեւիկ՝ հետեւէր է ռուսական օրինակին, եւ ո՛ր գիտէ, զուէջ նոյն իսկ պարտադրուել է իրեն ընել ինչ որ ինք Պրլեւիկ Ռուսաստանն է ըրեր, առանց համոզուած իսկ ըլլալու իր յաշողութեան. վասն զի պէտք է գիտնայ ոեւէ կառավարութիւն՝ պրլեւիկ թէ մենշեւիկ՝ որ հայ ազգը իր կրօնքն ու լեզուն չի փոխեր, կեանքն իսկ հարկ ըլլայ վտանգել. եւ ամբողջ հայ ազգը զիտէ՛ մէկ մարդու պէս, իբրեւ զմի այր, ծառանալ այդպիսի անանուն բարբարոսութեանց դէմ, ինչպէս փորձով քանիցս ցոյց տուած է անցեալին մէջ: Բայց ինչ անուն տալու ենք օրինակելի թրքահայերու, երբ ասկէ 50-60 տարի առաջ ունեցեր ենք մեր Ռուսինեանները, Չեքազները. ուրեմն մենք ենք եղբի Ռուսահայերու տարօրինակութեան առաջին օրինակները: Սեւ ճակատագիր ազգի ու լեզուի. ասոնցմէ շատ առաջ ունեցեր ենք Գաւիթ Այնաղթի անհնթեթ փորձերը լեզունիս հոռմըցնելու, եւ Ունիթոռներուն մարմաջը՝ զայն լատինացնելու. բայց ասոնք ամէնքը անցեր գացեր են ու լեզուն մնացեր է, ինչպէս պիտի անցնի այս վերջին փորձն ալ: Եւ սակայն Պ. Թէքէեանի ինքնավստահ հրովարտակեր թէ «Թո՛ղ խորհրդային Հայաստանը շարունակէ իր կրցածն ընել հայ ժողովուրդը պահպանելու, լեզուն պահելն

ալ մենէ...» քիչ մը չափազանց կը գտնեմ: Խորհրդային Հայաստանի վարիչներուն գործերէն այն տպաւորութիւնը ունինք թէ ան ընդունակ է պահպանելու հայ ժողովուրդը, բայց թէ «Խորհրդային» միաբանները հաւատք ներշնչեն մեզի թէ ատակ են հայ լեզուն անվթար պահելու, ասոր քիչ մը կը տարակուսիմ: Ահա նոյն վանքի միաբաններուն հայ լեզուն անվթար պահելու ճիգերէն նոյննք:

Խտէալ, ռիթմ, թէքներ, զլիշէ, քոնֆէրանս, թրածիգ լեզու, ֆրազ, խտէալիսթ, բոմանթիգ, իր force de caractère, force d'inertie մը կը սկսի. բէքամ, կոմիտէ, պիէսա, ֆարս, տրամաթիքական, unanime գործողութիւն, մօթիւ, ֆանտաստիք, բուրժուա, տիալով, ժեսթ, պուրժուա, պուրժուագի, énergie, իւթօփի, սանտիմանթալիզմ, féerie, քիէս, փիէս, intuition, tonalitéով, արքոնտ, ամպիւլանս, սոպազօն (հայը 1500 տարի է ի վեր տպագրուել կ'ըսէ), չոքել, չոքում, ասֆալթ, են, են:

Բանուոր թերթը բառարան մը շալակն առած հետը կը պտտցնէ, բառարան մըն ալ Խորհրդային շալակն աննելու է...

*
*
*

Անցնինք Պ. Թէքէեանի յօդուածին մեզի վերաբերող մասին. կը գրէ.

«Շ. Արսէն կը խօսի... ապաթարցներու գործածութեան մասին եւ լեզուական այնպիսի վիճելի կանոններու մասին, որոնք (ուղղէ՛ զորոնք կամ գորս) ԵՎ ԻՐ ՀԵՆՐԻԱՅԻՌԹԱՄԵՐ Վճառած է, եւ կը զարմանայ որ ամէն մարդ անխտիր ընդունած չէ դեռ զանոնք: Եթէ դիվիտ մըն ալ ինքը հանէ՛ թերեւս իրաւունք ունենայ այնուհետեւ մեզ չախելու եւ պատժելու... Հայր Արսէն կը փափաքէր որ չ'ալմիկ գրեմ՝ երբ այդ ապաթարցը, ՋՈՐ ԻՆՔՍՊԵՐՆԵՐ ԿԸ ԳՈՐԾԱԿԷ, ԵՍ անօգուտ կը իկատեմ»:

Ընդգծումները մերն են: Ո՛րքան նախադասութիւն՝ այնքան մոլորութիւն: Նախ եւ առաջ զիտնալու էք, Պ. Թէ-

քէնան, որ ես երկաթէ կանոններ եմ տուեր, որոնք թէ՛ «հայերէն չգիտցող ուսանահայերուն» եւ թէ՛ «հայերէն գիտցող թրքահայերուը» համար 2 / 2 4-ի անխորտակելի ուժը ունին, եւ ինչ հարկ՝ ճշմարտութենէ խուսափել եւ ծեցածուս պատի պատ ոստումներով թաւալզողը յափսթերս խաղալ ու խոպալ...:

Այդ ապաթարցը իմ հեղինակութիւնս չէ, այլ ողջմտութեան... Այտնեան 1866-ին՝ ուրկէ տարիներ վերջ ծնած եմ ես, իր փերականութեան մէջ՝ «աշխարհաբարի պատմութեան եւ օրէնքներուն հոյակապ յիշատակարան» (Հր. Ասատ. Դիմաստ.) մանրամասն բացատրած է անոր ծագումը, որ մինչեւ է. դար կ'ելլէ, եւ ժ.Գ. դարուն մեր այս օրուն գործածած ձեւին կը յանգի (տես յէջն 85-87), ուր Այտընեան՝ ի միջի այլոց՝ կ'ըսէ.

«Չայնաուրով սկսած քայերէն յառաջ՝ սահմ. ներկ. եզ. երրորդ դէմքին ի մասնական ի գիրը կը կրճատուի եւ կը գրուի ապաթարց նշանով՝ չիւնանար, չ'ուզեր, չ'ըսեր (եւ ոչ ի իմանար, չի առնուր)»:

Եւ ծանօթութեան մէջ կը յարէ.

«Շատերն անմտադրութեամբ այս սահմ. ներկայ բացասականը ստոր. անկատարին հետ կը շփոթեն, եւ կը գրեն հաւասարապէս՝ չ'ըսեր, չ'ուզեր կամ չ'ըսեր, չ'ուզեր. բայց զատ է սահմ. ներկ. չ'ըսեր (տճ. տէմէզ) եւ զատ է՝ ստոր. անկատ. չ'ըսեր (տճ. տէմէզ իսի)»:

Այս աղբիւրէն առած են.

Չապկի Տօնէկեան. «Գիտելի է որ բացասական բայերուն սահմ. ներկայի երրորդ դէմքին մէջ միշտ ի պէտք է գրել եւ ոչ չ. այսինքն չի սիրեր, չի խօսիր, եւ ոչ չ'սիրեր, չիսիր, եւն. Չի-ին ի գիրը կը շնչուի սահմ. ներկայ Գ. դէմքին առջեւ, երբ բայը ձայնաւորով սկսի. ինչպէս չեմ երբար, չեմ իրար, չ'երբար (փոխանակ չի երբար ըսելու)» (Գործն. փերակ. արդի աշխարհաբարի յէջն 165):

Յովհ. Գաղանձեան. «Սահմ. ներկայի (ժխտ. ձեւ) եզ. երրորդ դէմքին մէջ՝ օժանդակ չէ-ի

տեղ կ'ըլլայ ի, որուն ին գեղղուելով՝ տեղը ապաթարց կը դուրի՛նթէ բայը ձայնաւորով սկսած ըլլայ. օրինակ՝ չի մտնիր, չ'երթար, եւն. (Պոր փերակ. արդի ձայ. լեզուի, միջին յէջն 88):

Տես նաեւ իմ դասերուն Բ.ը որ տպուած է Բագմավեկի մէջ, ուր մանրամասն խօսած եմ կարծեմ թէ յայտնի տեսնուեցաւ որ իմ հեղինակութիւնս չէ:

Տեսնենք թէ միայն ես եմ գործածող՝ ինչպէս կ'ըսէ Պ. Թէքէեան.

Այտնեան 1866-էն ի վեր, կը ղնէ ապաթարց.

«Որուն քնտնի անտորոգելի չ'ըլլար» (անգ 318). «եւ չ'ըսուի լուսին կը դառնայ» (Փեր. 205), եւն. եւն.:

Բուրը Վեննական Միթիթ. Հայերը կը գործածեն, տես Հանդ. Ամսօրնայի հատոր. ներք.

Չապանեան. «Թէ ան այլ եւս չ'արտագրեր...» Անտոն 1900, էջ 133. - «Նաւեր գրտ», 72. - «Բայց չ'ուշուեար նշմարելու», 248 - չ'արդիւր Միթիթարը», 255, եւն. եւն.

Հրանտ Աւատուր. «Շաւապետը չ'ուզեր սպա. սել. Դիմաստ. 26. - «Իր գրականութիւնը պերճանքէ չ'ախորժիր, 179. - «պիղծ նիւթերէն չ'ախորժիր» 187, եւն. եւն.:

Գաղանձեան. «Այս գետն չ'անցնուի. փեր. 190, եւն.:

Չապկի Տօնէկ. «... բեռ մըն է գոր չ'ուզեր կրել. փեր. 164. - «Չ'ըսուի մ'երթար», 167 եւն.:

Գիդամ Յիւնէրձեան. «Ամենուն հասողութեան տակ չ'իշնար». Բարձրավանդ Գ. գիրք, էջ 87: Տես դարձեալ նոյնին «Եղիւմ Տէմիրճիպաշեան» էջ 166. «Արեւելքին կէս սիւնակը բուական չ'ըլլար», - 185. «Մտքերնէս չ'անցնիր», եւն. Հայ կիմ. խմբագրական, 1 Յունիս, Թ. 15. «... ան չ'ամշնար նոյն իսկ», եւն.:

Օշակահ. «Ինչո՞ւ չ'երթար». Բարձրավանդ Գ, 107:

Եթէ ժամանակ ունենայի՝ դեռ կ'ընայի երկարել ասոնց շարքը. բայց այսչափն ալ կը բաւէ կարծեմ հերքելու «գոր ինք միայն կը գործածէ» բացատրութեան մո-

լուրութիւնը «Բայց ես անոգուտ կը նկատեմ» կ'ըսէ Պ. Թէքէեան ինչո՞ւ, ո՞վ գիտէ: Կը հարցնեմ իրեն. Զեր «կէս գիշերէն», եւն, զրքին մէջ կը գրէք «պիտ' ելլես», «պիտ' ուզէի», ինչո՞ւ հոս աւելորդ չէք նկատած. ինչո՞ւ «ըոգեմաւ մ'ի ծովուն», «պահ մ'հոգիս», եւ ուրիշ բազմաթիւ ապաթարցումներ... յի—ն ուղիղ կերպով կը գործածէք յի յերեր, յի տեսներ, եւն. այս յին երբ ձայնաւորի կը հանդիպի' ինչո՞ւ ուղիղ կերպով չէք ապաթարցել' ինչպէս կ'ընէք պիտիւն. յի սրժեր, յի ըսեր' ըստ ամենատարակուն ողջմտութեան' պէտք չէ՞ գրէք չ'սրժեր, չ'ըսեր, ինչպէս կը գրէք «պիտ' ելլես, պիտ' ուզէի», եւն: «Խիստ է ձեզ ընդդէմ իմանի աքացել»:

«Ն. Արսէն կը փափաքէր որ կու տայ գրեմ' երբ այդ բաժանումը արտասանութեան դանդաղութիւն մը միայն յառաջ կը բերէ»...

Ինչ հիմանալի տրամաբանութիւն. բայց ինչո՞ւ դանդաղութիւն յառաջ պիտի բերէ. այն ատեն ինչո՞ւ կը յեր, կը տակն, յի յերեր, յի տակն կը բաժնէ իրարմէ. ասկէ վերջ ամէն բան իրարու կպցուցէք. Զնջեցէք բացատները (espace):

Եթէ այսպէս ամէն ոք՝ ըստ իման՝ դանդաղութիւն կամ երազութիւն պատճառելով ուզածն ընէ՝ ինչ կ'ըլլայ լեզուն. եւ այն ատեն ինչո՞ւ մեղադրել Հայ կառավարութիւնը, եւ ինչո՞ւ ամպարիշտ կը կոչէք իր փորձը: Լեզուական օրէնքները պիտի թազաւորեն՝ թէ քմահաճոյքները...

Ն. Արսէն կը փափաքէր որ կը գգամ գրեմ, երբ ընթերցողին կը ըզգամ կարգացնելու վտանգը կայ »:

Ինչո՞ւ կուտամ գրած ատեննիդ չէք մտածեր որ կ'ուտամ գրելու վտանգը կայ՝ երբ չբաժնէք իրարմէ, ինչպէս որ իրապէս կայ, եւ շատ տգէտներ կուտամ, կուտամ, կուտամ բայերը անբաժան գրուած տեսնելով՝ կը գրեն կ'ուտամ, կ'ուտամ, եւն. Եւ ինչէն գիտեք թէ ընթերցողը կը ըզգամ

պիտի կարդայ, «1914էն ի վեր հայերէնի մէջ յետադրմած ըլլաւ կը նշմարէ ցաւով » կը գրէք. իսկ հիմա ես պիտի ըսեմ թէ 1901-էն սկսեալ յետադրմաւ թեան մէջ էք. Զեր «Հոգեր, 1901» գրքին մէջ կը գրէք ուղիղ կերպով: Ու կը սպասեմ էջ 22, երկիցս. կը գգամ 23, կը գգայ 42, եւն, մինչ «Հրաշալի Յարութեան» եւ «կէս-Գիշերէն մինչեւ արշալոյս» մէջ կը գրէք կ'գգամ, կ'զգիս, եւն: — Զ, ս, շ բաղաձայն գրեր են եւ չեն թոյլատրեր որ իրենցմէ առաջ տեւ գիր գեղչուի: Երէկ Մ. Ռ. Վարժարանի Ֆրանսացի ուսուցչին առջեւ թուղթի մը վրայ le style գրեցի, կարդա՛ ըսի. լըս դի կարդաց, եւ ոչ թէ լը ըս կամ հայի. մեր սոխիկն ալ style-ին պէս բառ մըն է. հայը ինչո՞ւ կըս սոխիկ, կըզ գայ պիտի չկարդայ: Պ. Թէքէեան իր այդ գաղափարը յայտնելու է ֆրանսական կամառին, առաջարկելով որ իրենք եւս իրեն նման l'style, l'espectacle, l'spectre, գրեն:

Այտնեան, Արփիար, Զօպանեան, Ուտեան, Վարժեան, Ահարոն, Օշական, Գ. Ֆինէրեան եւ զեռ ուրիշ շատ գրագէտներ կը գրեն ուղիղ, առանց նախապաշարումներու կամ վախճալու թէ ժամկոյ մը կը ըզգայ պիտի կարդայ: Եթէ ժամկոյնը համար կ'զգամ, կ'ստիպէ պիտի գրէ Պ. Թէքէեան, զգալ, ստիպն ալ պէտք է գրէ ըզգալ, ստիպն, որպէս գի միեւնոյն ժամկոյնը զգալ, ըստն չկարդան...

«Ուրիշ քանի մը մեղքեր ալ գործած ենք, Օշական եւ ես, խաղաղապետի մէջ հրատարակած մեր թատերական գրութիւններուն մէջ: Ես պառաւ կնոջ մը բերանը դրեր եմ փոխանակ «կ'ելլեմ»ի կ'կըլամ, «տեսնես»ի՝ տեսնաւ... նշմարած չէ որ հոտ խօսողը պառաւ մըն է՝ որ կ'կըլամ պիտի ըսէ անպատճառ եւ ոչ թէ կ'կըլիւմ, կը տեսնաւ եւ ոչ թէ կը տեսնաւ»:

Լաւ. ա՛յո՛, Սուրբիկ հանրմը կ'կըլամ, կը տեսնամ կ'ըսէ. բայց ինչո՞ւ Մաքրուհի հանրմը «մտեկը տեսնելուն պէս » կ'ըսէ (էջ 7. վերէն 7րդ տող), եւ ոչ թէ մըտեկը տեսնալուն պէս, քանի որ անպատճառ

կը մտնամ, կը տեսնամ պիտի ըսէ՝ Ձեր ըսածին պէս, ինչո՞ւ Ձեր պատաններն ալ միաբան չեն իրարու: Թէ՛ արդեօք զի տունը՝ տգէտը կայ մէջերնին: Եւ յետոյ, Ձեր ոտանաւորներն ալ արդեօք պատաններու խօսակցութիւններ են. «Ըստպանցի, որ իշխան» (Հրաշ. Յար. 134). — Կ'իշխայ վրբաս մըտածումն» (Կէս—Գիշերէն, հւն, 38). — Կ'իշխայ վարք.՝ 40. հւն, Թողով յանգի համար զրուածները:

«Իսկ Հ. Ղազիկեան կը չափազանցէ պարզապէս՝ երբ ինձմէ ստանաւորի տող մըն ալ կը սրբագրէ սապէս. Ամեն բանէ (ը)զգաժող... որպէս թէ գէշ կը կարգացուի եղբր, որով «էլի ցաւագաթութիւնը դարմանելու» եւ պակսած վանքը լեցնելու համար, ան կը հաճի նոյն տողը «ուղղել» եւ ընել.

Ամեն բանէ զգաժող միշտ, ուրախացող ու լացող...

Այս ՄԻՇՏԸ միշտ պիտի յիշեմ ես...

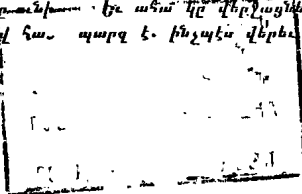
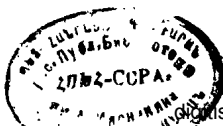
Մեր գրածը շատ պարզ էր. ըսած էինք «Կրնար էլի ցաւագաթութիւնը դարմանել, բառ մը աւելցնելով. զոր օրինակ». եւ ըրած էինք վերեւ դրուածին պէս Մեր բանաստեղծ բարեկամը շատ վերաւորուեր է սակայն՝ որ մեզի պէս ոչնչութիւն մը ժպրհեր է էլի ցաւագաթութիւնը դարմանելու, եւ իրարու ետեւ երեք ողբերու խաղաղախուզող խաղաղ խղուրդութիւնը քչիկ մ'ողորբելու համար՝ իր օրինակ՝ միշտ բառը ցուցնել. ու «այս Միշտը, կ'ըսէ, միշտ պիտի յիշեմ ես...»: Այո՛, այո՛, միշտ յիշեցէք, յիշելը կ'ունենայ իր օգուտները, եւ ես Ձեզի այդ Միշտէն զատ՝ ուրիշ շատ յիշելիքներ ալ պիտի տամ երբ քչիկ մը թեթեւայ Մատենագիտութեան եւ մանրակրկիտ ուսումնասիրեմ Ձեր գործերը:

Բանաստեղծութիւնը՝ մեր գիտցածով՝ իր բանաստեղծական խորքէն զատ՝ պէտք է ունենայ նաեւ իր բանաստեղծական կեղեւը, որ Ձեզի պէս ճշմարիտ բանաստեղծներուն յայտնի է. այդ կեղեւը...

ըլուստ, ուժեղ բանաստեղծութիւնները երգիծուցեր, պայթեցուցեր են այդ կեղեւը, որով երբ մարդ կը կարգայ՝ լեզուն փոթ փոթ կ'ըլլայ, եւ իրաւունք չունինք միթէ մեր չարչարուած լեզուին ցան յայտնելու... Cet hiatus blesse l'oreille! L'hiatus n'est point admis dans notre poésie, կ'ըսէ Քրանսացին, եւս աւելի հայր...

«Գալով ոտանաւորի մէջ վանկ հաշուել տուողը երուն, եթէ Հ. Արսէն կը թոյլատրէ, զանոնք այսուհետեւ ալ պիտի չգործածեն բառերուն սկիզբը»:

Հոս եւս՝ ինչպէս չըսեմ թէ յետադիմութեան մէջ է մեր բարեկամը. Հոգի-րուն մէջ ուղիղ կերպով կը գրէ. «Ըստուերին մէջէն 11. «Ես կը հալիմ ըստանելով» 13. «Առանց ըստուերիս» 15. «զոր ըստեղծեցիր» 41. «... եւ ըստ փարար» 41, հւն, Հրաշ. Յար. «Ձի ըստացայ» 9 (որիշ ցաւագար տող մը). «Եւ կը նայիս միշտ երազի մը ըստ ասակ 116 (զուրկ գործող ցաւագարութեան), բայց զոնէ ըբեր դրած է: Կէս—գիշերէն միշտ Արշալոյս. «... քիչ մ'ըստփոխեց ու կորով 10. — «...քու ըստուերի» 11. (ցաւագար). — «Երբ ըզգացին 27. — «Այս ցուրտ ըստուերն». 33. — «եւ զայն ըզգաս պիտի դուն» 34, տես եւս էջ 47, 53, 55, 63, 64, 66, 69, 70, 82, 83: Իսկ հիմա ինք իր ու ողջմտութեան դէմ է որ կ'ողորբի Ծնորհարարին սկսեալ՝ որ մեր առաջին մեղրածորան տաղչափն է, Բազրատունի, Հիւրմիւզ, Զօպանեան, Վալուտան, Ահարոն, եւ, եթէ հաճիք, անարժանաբար այս տողերը գրողը, եւ 1901էն մինչեւ 1919 Պ. Թէքէեանը թէ՛ սկիզբը թէ՛ մէջը դրած են ըբեր: Եթէ բն.՝ ը չգործածէր Բարձրավանդի Պ. Թէքէեանը, ինչպէս կան շատեր որ չեն գործածեր, կը հասկնայի բան մը, բայց մէջերը դնել, սկիզբը չդնել, խելքս չի հասնիր ասոր... Եւ ահա՛ դէր ըրեցինք: Խնդիր շատ պարզ է. ինչպէս վերեւ ըսի, ես քերա...

թարի՛ գրած էինք. «դժուարաւ կը փրթի շրթներէն»։ Ո՛րն է մեր սխալը։

«Յուսալով օգտակար ըլլալ գուցէ եւ ուրիշներու» կ'ըսէ (անշուշտ մեր տգիտութիւնը)։ Ասիկա ըստ իս, ... Քաթարատանի՛ հայերէն է։ Գուցէին մէջ վախի, չկամութեան արտայայտութիւն մը կայ։ «Գուցէ մեռնի», կրնանք ըսել, հասկնցնելով որ չենք ուզեր որ մեռնի։ Բայց մէկը, որ կը յուսայ օգտակար ըլլալ ուրիշներուն, գուցէին տեղ թերեւսը գործածելու է»։

Մենք գրած էինք. «Այդ պաշտօնը... ես ինքս կը ստանձնեմ, յուսալով օգտակար ըլլալ... Բարձրաժանքիներուն, գուցէ եւ ուրիշներուն», (կարելի է, պէլքի), որովհետեւ յոյս չունէի որ օգտակար ըլլամ, եւ այդ չընաղ տոմսակը գրողն ինք կ'արդարացնէ գրութիւնս, բնաւ չօգտուելով գրածէս. «Անշուշտ ինծի յիշատ պատասխանել» կ'ըսէ. մինչ ես այդ յիշատին վրայ այնքան խօսեր եմ թէ պէտք է ապաթարցով գրել. չ'իյնաք։ Գուցէին եւ թերեւսին տարբերութիւնը եթէ գիտնար մեր երջանիկը՝ արդէն սոյն չնաշխարհիկ տոմսակը չէր գրեր... Խորհուրդ կու տամ իրեն ուշադրութեամբ կարդալ Հայկազեանին տուած սահմանն ու օրինակները...

Յամենայն դէպս՝ «Բարձրաժանք» ի միաբանները շատ յաջող պաշտպան մը չեն ընտրած իրենց, եւ սակայն այդ չընաղ

տոմսակը շատ հրճուեցուցեր՝ ճխացուցեր է սիրտը մեր Պ. Թէքէնեանին, որ մինչեւ իսկ կը գրէ. «Հայը Արշէնի մեղմ մենաւ մոլութիւնը «Հայը Վարդան» երգիծեց, երգծեց կամ երգիծանեց»... չընաղ չէ՞ք գտներ աս ալ, եւ ինչ շարադրութիւն... կ'արժեն իրար...

Մեր երրորդ սխալն ալ է եղեր բովեալ բու անկանոն գործածութիւնը...

Բուրթի շատ մօտիկ ազգական մտքերու հասկնալի ըլլալու համար գործածուած են անոնք, բայց դժբախտաբար նորէն հասկնալի չենք եղած...

Մեր ոճը տարօրինակ կը գտնէ յիշեալ իմաստունը. ամէն ոճ իր բնականին մէջ՝ շնորհ մը ունի. բայց երբ այդ ոճը կեղծուի (քսիլիդ ըլլուի), անհամ, անժուր, անշնորհ բան մը կ'ըլլայ... ինչպէս յայտնի կը տեսնուի սոյն տոմսակէն։ Քեքեկ տգեղ կենդանին՝ Կոմիտաս Վ. ի բերնին մէջ շնորհալի բան մը կ'ըլլայ։ Մեզի համար ալ, ո՛վ որ հայ լեզուն կը սպաննէ՝ չիտրտ է, պուխարացի է, ափսազ է, մաւայեցի է...

Իսկ թէ ինչո՞ւ ժամկու կը գործածենք եւ ո՛չ տնտես՝ պատասխանը թող Մեծ պահոց տնտեսի կիրակիին աւետարանը տայ մեր իմաստունին...

Հ. Ա. ՂԱՅԻԿԵԱՆ

Փ Ր Ա Վ Ա Ն

ՅՈՐԵՆԻ ԵՐԳԵՐ

ԵՐԿՐՈՐԻ ՄԵԱՍԱՅԱՆ

Հ Ե Ր Կ Ե Ր

ԱՇԽԱՆ երկիրն է Թօնուտ, և խմբաւոր կը մեկնին Արագիւնները դէպի գաղջ երկիրներն արեւին։

Եւ լոյսին հետ՝ որ տժգոյն զանակներով կ'արիւնի Այգիններուն մէջ կթուած և դաշտերուն ցորենի,

Որոնց բերքերն ունեցան առատութիւնն օրհնուած, Կեանքին հրաւերը կու գայ տանիքներէն ծրխամած,